

ЮРИДИЧНІ НАУКИ

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-3-67-32>

УДК 343.01

Ліпіна В.В.

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОСТУПОК У КОНТЕКСТІ РЕФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Анотація. Досліджено теоретичне поняття кримінального проступку в національному кримінальному законодавстві в порівнянні із законодавством європейських країн, а також окреслено актуальні проблеми, пов'язані із його запровадженням та шляхи їх вирішення. Тема даної роботи є актуальною адже до цього питання знову й знову повертаються сучасні вчені, які висвітлюють старі й нові проблеми, пов'язані з цим правовим поняттям. У роботі доведено, що впровадження поняття «кримінальний проступок» призведе до декриміналізації низки злочинів, обмеження сфери застосування покарань, пов'язаних із позбавленням волі, заміни їх такими заходами кримінально-правового впливу, які не означатимуть судимості, тобто в цілому означатиме послаблення кримінально-правової репресії.

Ключові слова: кримінальний проступок, кримінальне правопорушення, злочинні діяння, злочин, обвинувальний вирок.

Lipina Victoria

Kharkiv National Law University named after Yaroslav Mudryi

CRIMINAL OFFENCE IN THE CONTEXT OF CRIMINAL LEGISLATION REFORM

Summary. In the following article the author studies the concept of a criminal offence in the national criminal legislation in comparison with the legislation of European countries, and also the outline of topical issues connected with its introduction and the ways of their solving. The topic of the investigation is very actual and though some expressions about different aspects of a criminal offence can be found in the works of Soviet scientists in the period of the development of the criminal legislation, the modern scientists come back to this problem again and again, they clarify old and new problems connected with this legal concept. In the investigation it has been proved that the introduction of the “criminal offence” concept will lead to decriminalization of a variety of crimes, limitation of the application areas of the punishments, connected with imprisonment, replacing them by such measures of criminal law influence which don't provide conviction, so in general it will mean weakening of criminal legal repression. It is possible to solve this problem in such ways: firstly, it is important to offer a system of criteria that have to serve a certain background for demarkation offences from other types of unlawful acts. Secondly, we should clearly determine the concept criminal misdemeanor and its signs. Thirdly, we should determine if there will be a frequency of crimes and criminal offences and their legal consequences; if a compound form of complexity while committing such crimes is possible as well. Fourthly, we should determine a system of punishment and penalties, general background of their imposing for committing a certain crime. Taking into account the following items, we believe that introduction of a criminal offence institute needs a further development at the conceptual level taking into account international experience.

Keywords: a criminal offence, a criminal fault, criminal acts, a crime, a prosecution sentence.

Постановка проблеми. Для реформування кримінального законодавства на сьогодні важливим є впровадження інституту кримінального проступку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Верховна Рада України 22 листопада 2018 р. прийняла Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» № 7279 [1] (далі – Закон), яким вперше у кримінальне законодавство України вводиться поняття кримінального проступку.

У цілому питання щодо правової природи, поняття та механізмів реалізації кримінального проступку у кримінальному праві та законодавстві досліджували такі вчені як В.Я. Тацій, В.І. Тютюгін, В.І. Борисов, М.І. Панов, М.М. Дмитрук, П.Л. Фріс, І.Б. Медицький, А.П. Гуляев та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Одним із напрямів ре-

формування кримінального законодавства на сьогодні є впровадження інституту кримінального проступку. Однак, незважаючи на численність наукових праць, законодавець так і не визначив чітко поняття кримінального проступку та правові наслідки його вчинення.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідження поняття кримінального проступку в національному кримінальному законодавстві у порівнянні із законодавством європейських країн, а також окреслення актуальних проблем, пов'язаних із його запровадженням та шляхів їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. Перш за все, спробуємо визначити поняття «кримінального проступку», його ознаки та місце у вітчизняному законодавстві, аналізуючи доктринальні підходи та положення Закону.

Потрібно зазначити, що ця проблема не є новою. Висловлювання щодо різних аспектів кримінального проступку містяться в роботах учених

радянського періоду розвитку кримінального законодавства, але до цього питання знову і знову повертаються сучасні вчені, які висвітлюють старі й нові проблеми, пов'язані з цим правовим поняттям. Так, наприклад, Н.Ф. Кузнецова під кримінальним проступком розуміє «умисне чи необережне малозначне за своїм характером і ступенем суспільної небезпеки діяння» і виділяє наступні види покарань, які можуть застосуватися до осіб, що його вчинили: «максимальне позбавлення волі на строк до одного року або інше, більш м'яке покарання, або в санкції повинна бути передбачена альтернативна форма відповідальності: кримінальне покарання чи заходи суспільного впливу» [5, с. 48–51]

А.П. Гуляев обов'язковою умовою віднесення діяння до кримінальних проступків (поряд із ознакою невеликого ступеня суспільної небезпеки) вважав можливість виправлення особи без застосування кримінальної відповідальності [4, с. 86].

А.А. Тер-Акопов висловлював думку, що інститут кримінального проступку має право на існування лише при його визначенні як діяння, передбаченого кримінальним законом, що не становить великої суспільної небезпечності, скоєне при умовах, які є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності [6, с. 71–79].

П.Л. Фріс та І.Б. Медицький вважали, що «кримінальні проступки не можуть каратись суворіше, ніж позбавленням волі на строк до трьох років. Вони не повинні тягнути за собою судимість» [11, с. 167].

В.І. Борисов, В.І. Тютюгін та Л.М. Демидова розглядають кримінальний проступок як один із видів кримінального правопорушення поряд із злочином. При цьому відмежування кримінальних проступків від злочинів пропонується здійснюватися залежно від ступеня їх тяжкості, а в основі такого поділу встановити межі їх караності, що мають бути передбачені в статті Кримінального кодексу України про класифікацію кримінальних правопорушень [2, с. 129–142].

Більш широке визначення категорії кримінального проступку сформульовано Дмитруком М.М., який розуміє її як систему конкретних злочинів та не управлінських проступків, що пов'язані закономірними, типовими, загальними рисами, що тягнуть відповідні рівню суспільної небезпеки кримінально-правові наслідки у вигляді покарань, альтернативних позбавленню волі, та покарань, що володіють характером громадських стягнень [3, с. 228].

Із запропонованих визначень можна зробити висновок, що кримінальний проступок характеризується наступними ознаками: протиправність, невеликий ступінь суспільної небезпеки, обмеження санкцією, що відповідає суспільній небезпеці, виключення такий правового наслідку, як судимість, характерного для злочинів.

У ст. 11 Закону формулюється поняття кримінального правопорушення як передбаченого Кримінальним кодексом України суспільно небезпечного винного діяння (дії або бездіяльності), вчиненого суб'єктом кримінального правопорушення. У ст. 12 Закону зазначено, що кримінальні правопорушення поділяються на кримінальні проступки і злочини, і розкривається поняття кримінального проступку: «Кримінальним про-

ступком є передбачене Кримінальним кодексом України (надалі КК України) діяння (дія чи бездіяльність), за вчинення якого передбачено основне покарання у виді штрафу в розмірі не більше трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або інше покарання, не пов'язане з позбавленням волі» [1, с. 185–186]. При цьому склади кримінальних проступків запропоновано утворити за рахунок злочинів невеликої тяжкості та віднести до кримінальних проступків деякі злочини середньої тяжкості (ч. 1 ст. 185; ч. 1 ст. 186; ч. 1 ст. 194 КК України та ін.), а злочини невеликої тяжкості (які не відносяться до кримінальних проступків) та деякі злочини середньої тяжкості замінити категорією «нетяжкі злочини».

На нашу думку, детальне розкриття поняття кримінального проступку неможливе без дослідження міжнародного досвіду його впровадження та застосування. З огляду на це, вважаємо за доцільне приділити увагу нормативно-правовим актам прогресивних держав Європи, які регламентують питання щодо поняття злочинного діяння та його видів у правовому полі.

На сьогодні у кримінальному законодавстві багатьох країн Європи (Польщі, Швейцарії, Австрії, Німеччини, Франції та ін.) розрізняють злочин і кримінальний проступок.

У кримінальному законодавстві Республіки Польща злочини поділяються на тяжкі злочини (*zbrodnia*) або менш тяжкі злочини (*wystepkiem*), які розрізняються за мірою покарання та ступенем вини. Так, відповідно до §§ 2, 3 статті 7 Кримінального кодексу Республіки Польща за тяжкий злочин передбачається покарання у вигляді позбавлення волі на строк не менше 3 років або більше суворе покарання, за менш тяжкий злочин – штраф понад 30 денних ставок, покарання обмеженням свободи або покарання позбавленням волі на строк понад 1 місяць. Відповідно до ст. 8 цього Кодексу, тяжкий злочин можна зробити тільки навмисно; менш тяжкий злочин можна зробити ненавмисно, якщо це встановлено законом [7, с. 234].

У Кримінальних кодексах Швейцарії та Австрійської Республіки також закріплюється двочленна конструкція злочинного діяння, а розмежування на злочини та проступки проводиться за формальною ознакою – *видом покарання*. Так, наприклад, відповідно до статті 17 розділу 2 Кримінального кодексу Австрійської Республіки злочином вважається умисне діяння, за яке передбачене покарання у вигляді довічного позбавлення волі або обмеженням волі на строк більше трьох років. Всі інші діяння є проступками [8, с. 352].

Відповідно до § 12 Кримінального кодексу Федеративної Республіки Німеччини, протиправні діяння поділяються на злочини та проступки. Проступками (*Geld-strafe*) визнано протиправні діяння, за вчинення яких передбачено покарання у вигляді позбавлення волі від одного року та менше або штраф. До таких діянь належать: порушення офіційних оголошень, заняття забороненою проституцією, погроза злочином, використання неправдивих свідочств про стан здоров'я тощо [9, с. 48].

Натомість, у сучасному Кримінальному кодексі Французької Республіки основним критерієм диференціації кримінальних правопорушень

на три групи – злочини, проступки, порушення, є *тяжкість діяння*. Так, за ступенем тяжкості до кримінального проступку належать нетяжкі діяння. Таким чином, у кримінально-правовій доктрині Французької Республіки поняття кримінального проступку можна визначити наступним чином: проступок – це будь-яка дія або бездіяльність, вчинена умисно або з необережності, заборонена в суспільстві під загрозою виправного покарання (зокрема тюремне ув'язнення на строк до десяти років або штраф), визначеного кримінальним законом [10].

Отже, що у законодавстві європейських країн засадою класифікації злочинних діянь, зокрема поділу їх на злочини та проступки, слугує здебільшого формальна ознака – покарання.

Аналізуючи поняття кримінального проступку, запропонованого у Проекті, бачимо, що законодавець проводить розмежування злочинів та проступків за тим же формальним критерієм. Відтак, розглянуті положення, якими регламентовано кримінальні проступки у законодавстві європейських країн, зумовили впровадження кримінального проступку за такою самою моделлю і в Україні.

Однак, виникає питання, чи не занадто швидко законодавець перейшов до кардинального реформування національного законодавства, та наскільки доцільним й ефективним є застосування саме такої моделі кримінального проступку?

По-перше, розроблення законопроекту викликано необхідністю законодавчого врегулювання застосування положень нового Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) стосовно особливостей досудового розслідування кримінальних проступків та їх судового розгляду. Так, наприклад, уведення в дію норм КПК України, які стосуються кримінальних проступків, поставлено в пряму залежність від прийняття відповідного закону про кримінальні проступки. Проте, на наш погляд, норми процесуального права не повинні обґрунтовувати необхідність прийняття норм матеріального права, бо вони є лише формою їх реалізації й з цієї точки зору не можуть мати пріоритетного значення.

По-друге, на нашу думку, впровадження категорії кримінального проступку в чинне законодавство наразі здійснюється за відсутності ґрунтовної доктринальної основи. Введення поняття «кримінального правопорушення» зумовлює принципове реформуванням КК України та потребує перегляду усталеної системи його побудови, зміну загальних засад, на яких він ґрунтується, зокрема усталеного поняття «злочин», перегляд караності значної кількості діянь, криміналізацію нових, раніше не передбачених у ньому діянь. Вважаємо, що запровадження поняття «кримінальне правопорушення» і пов'язаний з цим поділ суспільно небезпечних діянь на категорії злочинів та кримінальних проступків є досить трудомістким процесом, для якого зовсім недостатньо формального перейменування поняття «злочин» на «кримінальне правопорушення», визнання менш тяжких злочинів кримінальними проступками та встановлення за них покарання у виді штрафу або іншого покарання, не пов'язаного з позбавленням волі. Водночас, ці новели не було узгоджено з Консти-

туцією України (надалі – КУ України), в якій закладена концепція єдиного кримінального правопорушення – злочину. Відтак, без внесення відповідних змін до КУ України запровадження інституту кримінального проступку у повному обсязі та у коректний правовий спосіб здійснити практично неможливо. Відтак, враховуючи зазначене, законодавче удосконалення положень КК України, мало б відбуватися на основі нової кримінально-правової доктрини та після внесення змін до Основного Закону.

По-третє, відповідно до положень проекту зміст понять «кримінальне правопорушення», «злочин» і «кримінальний проступок» є по суті майже ідентичним. При цьому, у Проекті ступінь тяжкості кожного з видів кримінальних правопорушень виражається через типові санкції, тобто через види та розміри покарань, які втілюють формальну сторону певного ступеня тяжкості. Так, наприклад, у Проекті критерієм розмежування нетяжких злочинів й кримінальних проступків по суті виступає лише різниця у розмірі штрафних санкцій за ці діяння. У діючому ж КК України закріплена класифікація злочинів за ступенем їх суспільної небезпеки (злочини невеликої, середньої тяжкості, тяжкі та особливо тяжкі злочини). На мою думку, основну відмінність кримінального проступку від інших протиправних діянь слід вбачати саме у ступені суспільної небезпеки. Кримінальному проступку притаманний незначний ступінь суспільної небезпеки, оскільки він не здатний завдати істотної шкоди охоронюваному законом відносинам. Саме тому за вчинення кримінального проступку повинно бути призначено покарання, яке відповідатиме ступеню суспільної небезпеки злочину. Аналізуючи норми Проекту, робимо висновок, що саме покарання визначатиме ступінь суспільної небезпеки кримінального правопорушення, та, відповідно, його приналежність до певної категорії протиправних діянь, а не навпаки, що, на наш погляд, суперечить «класичним» принципам побудови класифікації злочинів.

По-четверте, зміст законопроекту не вирішує питання, чи існуватиме повторність злочинів і проступків, та як у цьому випадку буде призначатися остаточне покарання. Окрім того, у проекті не передбачено алгоритм призначення покарання як за сукупності правопорушень, так і за сукупності вироків особі, яка вчинила злочин і проступок, тощо [12, с. 364].

Також у Проекті передбачено, що набрання законної сили обвинувальним вироком щодо кримінального проступку не тягне за собою визнання засудженої особи такою, яка має судимість. Однак, на нашу думку, це суперечить положенням національної кримінально-правової доктрини стосовно такого правового наслідку, як судимість, що є характерним лише для кримінальної відповідальності та відрізняє її від інших видів юридичної відповідальності (адміністративної, дисциплінарної тощо).

Висновки і пропозиції. У цілому можна зробити висновок, що впровадження поняття «кримінальний проступок» призведе до декриміналізації низки злочинів, обмеження сфери застосування покарань, пов'язаних із позбавленням волі, заміни їх такими заходами кримі-

нально-правового впливу, які не тягнутимуть за собою судимості, тобто в цілому означатиме послаблення кримінально-правової репресії.

Таким чином, слід констатувати відсутність у Проекті раціонального підходу в реформуванні кримінального законодавства. На жаль, результатом цього може стати не тільки його подальше доповнення необґрунтованими положеннями, а й зрештою, порушення основоположних принципів, на яких воно побудоване, що призводитиме до істотного зниження ефективності засобів кримінально-правового впливу на злочинність. Тому, по-перше, необхідно запропонувати систему критеріїв, які повинні слугувати чіткою

основою для відмежування проступків від інших видів протиправних діянь. По-друге, потрібно чітко визначити поняття кримінального проступку та його ознаки. По-третє, установити, чи існуватиме повторність злочинів і кримінальних проступків та її правові наслідки; чи можлива складна форма співучасті при вчиненні таких діянь. По-четверте, визначити систему покарань чи стягнень, загальні засади їх призначення за вчинення проступку. Враховуючи зазначене, вважаємо, що запровадження інституту кримінального проступку потребує свого подальшого доопрацювання на концептуальному рівні з урахуванням міжнародного досвіду.

Список літератури:

1. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення досудового розслідування окремих категорій кримінальних правопорушень» № 7279-д від 20.04.2018 року. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1pdf3511/63928 (дата звернення: 25.02.2019).
2. Борисов В.І. Кримінальний проступок: концептуальні засади запровадження до національного законодавства. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2016. Вип. 2. С. 129–142. URL: http://nauka.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/12/06_Borisov.pdf
3. Дмитрук М.М. Категорія проступку у кримінально-правовій доктрині: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2012. С. 228.
4. Гуляев А.П. Дифференциация уголовных деяний и уголовно-процессуальное право. *Советское государство и право*. 1986. № 5. С. 86.
5. Кузнецова Н.Ф. Классификация преступлений. *Советское государство и право*. 1967. № 6. С. 48–51.
6. Тер-Акопов А.А. Основания дифференциации уголовной ответственности за деяния, предусмотренные законом. *Советское государство и право*. 1991. № 10. С. 71–79.
7. Уголовный кодекс Республики Польша. Издательство «Юридический центр Пресс». 2001. С. 234
8. Уголовный кодекс Австрийской Республики. Издательство «Юридический центр Пресс». 2004. С. 352.
9. Уголовный кодекс Федеративной Республики Германии. URL: <http://law.edu.ru/norm/norm.asp.normID/1242733> (дата звернення: 25.02.2019).
10. Уголовный кодекс Французской Республики. URL: <http://law.edu.ru/norm/norm.asp.normID/1243018&subID/100104265> (дата звернення: 25.02.2019).
11. Фріс П.Л. Ознаки та склад кримінального проступку. Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності : зб. наукових праць. 2007. № 2. С. 167.
12. Шармар О.М. Кримінальний проступок: історія і сучасність. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 364. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvknuvs_2013_2_50 (дата звернення: 25.02.2019).

References:

1. Zakon Ukrayiny (2018). Pro vnesennia zmin do deiakykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy shchodo sproshchennia dosudovoho rozsliduvannia okremykh katehorii kryminalnykh pravoporushen [On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on the Simplification of Pre-trial Investigation of Certain Categories of Criminal Offenses]. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1pdf3511/63928
2. Borysov V.I. (2016). Kryminalnyi prostupok: kontseptualni zasady zaprovadzhennia do natsionalnoho zakonodavstva. *Visnyk Asotsiatsii kryminalnoho prava Ukrainy (electronic journal)*, vol. 2, pp. 129–142. URL: http://nauka.nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/12/06_Borisov.pdf
3. Dmytruk M.M. (2012). Katehoriia prostupku u kryminalno-pravovii doktryni [Katehoriia prostupku u kryminalno-pravovii doktryni] (PhD Thesis). Odesa.
4. Huljaev A.P. (1986). Dyfferentsyatsyia uholovnykh deiany y uholovno-protsessualnoe pravo [Differentiation of criminal acts and criminal procedure law]. *Soviet state and law*, no. 5, p. 86.
5. Kuznetsova N.F. (1967). Klassyfykatsyia prestupleny [Crime classification]. *Soviet state and law*, no. 6, pp. 48–51.
6. Ter-Akopov A.A. (1991). Osnovanyia dyfferentsyatsyy uholovnoi otvetsvennosti za deianyia, predusmotrennye zakonom [Grounds for differentiation of criminal liability for acts prescribed by law]. *Soviet state and law*, no. 10, pp. 71–79.
7. Yuridicheskyy tsentr Press (2001). Ugolovnyy kodeks Respubliki Pol'sha [Criminal Code of the Republic of Poland], p. 234.
8. Yuridicheskyy tsentr Press (2004). Ugolovnyy kodeks Avstriyskoy Respubliki [Criminal Code of the Republic of Austria], p. 352.
9. Ugolovnyy kodeks Federativnoy Respubliki Germanii [Criminal Code of the Federal Republic of Germany]. URL: <http://law.edu.ru/norm/norm.asp.normID/1242733>
10. Ugolovnyy kodeks Frantsuzskoy Respubliki [Criminal Code of the French Republic]. URL: <http://law.edu.ru/norm/norm.asp.normID/1243018&subID/100104265>
11. Fris P.L. (2007). Oznaky ta sklad kryminal'noho prostupku [Signs and composition of a criminal misdemeanor]. *Problems of Law and Law Enforcement. Collection of scientific works*, no. 2, p. 167.
12. Sharmar O.M. (2013). Kryminal'nyy prostupok: istoriya i suchasnist' [Sharmar O.M. Criminal misconduct: history and modern times]. *Naukovyy visnyk Natsional'noyi akademiyi vnutrishnikh sprav [Scientific Journal of the National Academy of Internal Affairs]*, p. 364. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvknuvs_2013_2_50